

صیانت از موقوفات از دست متعديان

مرور تاریخ آستان قدس رضوی نشان می‌دهد همیشه سودجویانی بوده‌اند که چشم طمع بر اموال و موقوفات داشته و تعدادی از آن‌ها را به نفع خود مصادره کرده‌اند. موقوفاتی که گاه به گسترده‌تری تاریخ و پراکندگی جغرافیای جهان بوده است. از جای جای خاک ایران گرفته تا موقوفاتی مختلف در کشورهای سوریه، افغانستان، جمهوری آذربایجان و هندوستان. زمین کشاورزی و شهری، باغ، دکان، خانه، خودرو، سپرده ثابت بانکی، سهام کارخانه، بیمارستان، آسیاب، قنات، چاه آب، کتاب خطی و چاپی، جواهرات و زیورات گرانها، آثار هنری نفیس و... همه و همه موقوفه‌هایی بودند که در ادوار مختلف به نام حضرت (علیه السلام) برای بارگاه رضوی وقف شده‌اند.

هانری رنه دالمانی، جهانگرد فرانسوی که در دوره قاجار به ایران آمده، در کتاب «سفرنامه از خراسان تا بختیاری»، در مورد پراکندگی و میزان موقوفه‌های آستان قدس رضوی چنین آورده: «عایدات موقوفات حضرت رضا (علیه السلام) که مقبره او در شهر مشهد واقع است، بسیار مهم می‌باشند. این مقبره در تمام مملکت موقوفاتی دارد که عایدات آنها سالانه به ۶۰۰۰۰ تومان نقد و ۱۰۰۰۰ خروار غله می‌رسد». این سیاح فرانسوی اشاره‌ای هم به اندیشه‌ها و نیت‌های واقفان داشته و نوشته است: «مؤمنین ثروتمند برای اجر آخری غالباً املاک خود را وقف می‌کنند تا بعد از مرگشان عایدات آنها به مصارف خیریه برسد». موقوفه‌هایی که در همه این سال‌ها نیاز به صیانت و حراست داشته است. در مقابل موقوفه‌خوارانی که به انواع دسیسه‌ها، قصد دست‌درازی به این اموال را داشته‌اند. افرادی نیز بوده‌اند که با احساس مسئولیت و وجدانی بیدار از این موقوفات، حفاظت و حراست کرده‌اند و با اقداماتی چون گردآوری سیاهه کامل این اموال و موقوفات به آن انتظام بخشیده و در جهت صیانت از آن‌ها تلاش کرده‌اند.

نقش متولیان آستان قدس رضوی در صیانت از اسناد

کسانی مانند متولیان آستان قدس رضوی در دوره‌های مختلف از جمله افرادی بوده‌اند که یادگاری‌های ارزشمندی را برای صیانت از اموال این آستان ملکوتی به جا گذاشتند. اسناد مهمی از سیاهه کل موقوفات که در قالب طومار و کتابچه و... جمع‌آوری شده تا احدی نه تنها در دوره زمامداری خودشان بلکه بعدها هم نتواند گوشه‌ای از آن را متصرف شود. اهمیت دیگر این اسناد نیت واقفان و نحوه مصرف عایدات حاصل از آن‌ها بوده تا برای نسل‌های بعدی ابهامی باقی نماند.

هر چند بسیاری از اسناد مربوط به موقوفات به علل مختلفی چون حملات متعدد مغولان، ازبکان و افغان‌ها، فرسایش طبیعی و یا نگهداری نادرست از بین رفته‌اند اما آنچه باقی مانده برای تحقیق درباره مجموعه موقوفات این نهاد بزرگ کمک بسیاری می‌کند. در ادامه برخی از منابع شاخص و مهم این حوزه معرفی خواهد شد. نادر شاه افشار که در گذشت، برادرزاده‌اش علی قلی خان که در آن زمان والی خراسان بوده به قدرت رسید. او که خود

نمونه‌ای از اسناد وقف نامه‌ها

علیشاه افشار خود نیز ۱۰۰ زوج از املاکی را که خریداری کرده بود طی وقف نامه‌ای جداگانه وقف این آستان مقدس کرد که فهرست آن به انضمام توضیحاتی درباره نحوه رتق و فتق امور موقوفات آستان قدس و مسجد جامع گوهر شاد در این طومار آورده شده است. او درباره انگیزه‌اش برای دستور تهیه این طومار چنین گفته است: «به سبب پاداش این عمارت و زیارت روضات ائمه دین و عتبات مقتدایان راه یقین و قبل از اوان جلوس همایون، نیز نذر شرعی شده بود که به وقت طلوع نیر اقبال در انتظام و انتساق امور سرکار فیض آثار همت خسران مصروف گرد و چون، به سبب تسبب اسباب اشتاب و جواذب حوادث و لوازم کوارث و زور روزگار زور کار اوراق گلستان اساس آن سرکار جهانیان مناص، چون گلشن خزان دیده‌ها را هم ریخته و شیرازه کتاب بنای آن گسیخته و در بین بزرگ و کوچک خدام عالی مقام تقدیم به ضبط دیوانی در آمده و خدمه و سندن آن کعبه حقیقی از اوج و سعت به انحطاط ضیق معیشت افتاده و زایرین آن رشک اعلی علیین بی‌تمکن گشته... لهذا، ابتغاء لمرضات الله الکریم و دخر الیوم لا ینفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سلیم و ایفای به نذر و عهد قویم، آنچه از رقیبات و مستغلات و موقوفات آن سرکار جنت نمودار که به ضبط دیوان مقرر بود، بالتمام، به ضابطه‌ای که قبل از این معمول و مستمر بوده به تصرف مباشرین امور آن سرکار داده.»

این طومار که در رمضان سال ۱۱۶۰ قمری تحریر شده است، اکنون با شماره ۴۷۸۵ در اداره مخطوطات کتابخانه مرکزی آستان قدس نگهداری می‌شود. طومار عیشاهی از نظر تاریخی سند بسیار مهم و ارزشمندی محسوب می‌شود چرا که برای تحقیق درباره تشکیلات اداری آستان قدس و نحوه مدیریت آن در دوره صفوی و افشاری منبعی موثق به شمار می‌رود. به علاوه این طومار برای شناسایی کل موقوفات آستان از ابتدای زمان تدوین طومار خصوصاً مواردی که بعدها به دلایل مختلف از بین رفته یا مصادره شده، سندی معتبر به حساب می‌آید چنان که از آن در تدوین آثار مرتبط بعدی چون طومار عضدالملک و آثار رضویه استفاده شده است.

در سال ۱۳۸۰ خورشیدی شورای علمی وقف مرکز خراسان شناسی به منظور استفاده بهتر از طومار عیشاهی، با خواندن ارقام سیاق طومار متن آن را حروف چینی و به صورت محدود منتشر کرد.